

Бостан Сергій Костянтинович,
*професор кафедри конституційного, адміністративного
та трудового права Інституту управління та права
Національного університету «Запорізька політехніка»,
доктор юридичних наук, професор*

ПРОБЛЕМИ І ПЕРСПЕКТИВИ ПІДГОТОВКИ НАУКОВО- ПЕДАГОГІЧНИХ ПРАЦІВНИКІВ В КОНТЕКСТІ ЗАПРОПОНОВАНИХ ЗМІН ЩОДО ПОРЯДКУ ПРИСУДЖЕННЯ НАУКОВИХ СТУПЕНІВ

Підготовка науково-педагогічних працівників завжди була одним з головних завдань закладів вищої освіти взагалі та юридичної зокрема. Оскільки в цьому процесі особливе місце посідає завершальна процедура отримання відповідного наукового ступеню, то ми вирішили зупинитись більш предметно на цій проблемі. Додатковим «імпульсом» підвищеного інтересу до неї було запрошення Національного агентства із забезпечення якості вищої освіти (далі – НАЗЯВО) брати участь в обговоренні проєкту «Порядку присудження наукових ступенів доктора наук і доктора філософії спеціалізованими вченими радами закладів вищої освіти (наукових установ)» (далі – проєкт «Порядку») [1], який з 01 січня 2021 року має прийти на заміну чинному «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Постановою Кабінету України від 24 липня 2013 р. № 567 [2].

Звернемо увагу на найбільш радикальні нововведення зазначеного проєкту, які визначатимуть перспективи підготовки науково-педагогічних (наукових) кадрів в Україні.

Основні новели зазначеного проєкту пов'язані з зміною «правового статусу» спеціалізованих вчених рад. Зокрема, вводиться доволі «жорсткий» поділ спеціалізованих вчених рад на:

а) постійно діючу, в якій можна здобути наукові ступені доктора наук та доктора філософії в певній галузі наук;

б) разову, в якій можна здобути тільки наукову ступінь доктора філософії.

Постійно діючу спеціалізовану раду має право формувати лише заклад вищої освіти (далі – ЗВО) або наукова установа, у якому за основним місцем роботи працює не менше 5 докторів наук за тієї спеціалізацією, з якої створюється рада. Зазначені доктори наук повинні мати:

а) ступінь доктора наук зі спеціальності, що охоплює спеціалізацію, з якої утворена спеціалізована вчена рада;

б) бути автором (співавтором) не менше трьох статей за спеціалізацією спеціалізованої вченої ради, що були опубліковані впродовж останніх п'яти років у рецензованих фахових виданнях, включених до міжнародних баз Scopus або Web of Science Core Collection;

в) або бути автором не менше десяти статей за спеціалізацією спеціалізованої вченої ради, опублікованих впродовж останніх п'яти років у відповідних вітчизняних фахових виданнях, включених до переліку Міністерства освіти і науки України (п. 6 проєкту «Порядку...»).

Погоджуючись у цілому з цими фаховими вимогами до докторів наук, ми б

вважали за доцільним дати можливість у перелік фахових статей включити, наприклад, дві статті у співавторстві (не більше одного співавтора), а також дві статті в наукових періодичних виданнях інших держав прирівняних до вітчизняних фахових (не більше одного співавтора) з напряму досліджень спеціалізованої вченої ради.

Постійно діюча спеціалізована вчена рада формується на 5-річний строк із п'яти докторів наук за відповідною спеціалізацією з числа працівників закладу вищої освіти (наукової установи), у якій сформована відповідна рада – голови ради та чотирьох рецензентів. Заклад вищої освіти (наукова установа) щорічно публікує інформацію, крім інформації з обмеженим доступом, про наукові інтереси членів постійно діючої спеціалізованої вченої ради (на базі їх публікацій за попередні 5 років), відповідно до яких визначаються напрямки наукових робіт, що можуть бути прийняті до захисту у відповідній постійно діючій спеціалізованій вченій раді. В новому порядку, по суті, залишається норма про те, що рада проводить не більш як 12 засідань на рік і те що, на одному засіданні може проводитися захист наукових досягнень не більше одного здобувача наукового ступеня доктора наук (п. 6 проєкту «Порядку...»).

Щодо разової спеціалізованої вченої ради, то можна зазначити, що цей «інститут» існував і раніше, але його «статус» суттєво змінився. Зокрема, разова спеціалізована вчена рада формується лише в тому ЗВО, який не має кадрових можливостей для створення постійно діючої спеціалізованої вченої ради, але є акредитована НАЗЯВО освітньо-наукова програма аспірантури (ад'юнктури) в межах відповідної спеціальності. За цих умов вченою радою ЗВО (раніше МОН. – С.Б.) може бути прийняте рішення про створення разової спеціалізованої вченої ради для захисту однієї дисертації на здобуття наукового ступеня доктора філософії особою, яка пройшла підготовку саме у цьому закладі вищої освіти (науковій установі). Разова спеціалізована вчена рада складається з п'яти науково-педагогічних (наукових) працівників, у яких є науковий ступінь за спеціалізацією зазначеної ради (п. 8 проєкту «Порядку...»).

Виходячи з норми шостого абзацу п. 10 проєкту «Порядку...», що «усі рецензенти і опоненти є рівноправними членами спеціалізованої вченої ради під час відповідного захисту, то постійно діюча рада при захисті наукового досягнення на здобуття наукового ступеню доктора наук має складатися з дев'яти членів: п'ять постійних, тобто штатних докторів наук ЗВО чи наукової установи (голова та чотири рецензенти) та чотири опоненти – доктори наук, що представляють інші ЗВО або наукові установи. При захисті наукового досягнення на здобуття наукового ступеню доктора філософії рада має складатися з семи членів: тих же п'ять постійних штатних докторів наук ЗВО чи наукової установи (голова, два члени та два рецензенти з числа працівників, задіяних у виконанні освітньо-наукової програми здобувача) та два опоненти – або два доктора наук, або один доктор наук та один кандидат наук (доктор філософії) по спеціальності дисертації, що представляють інші ЗВО або наукові установи. Разова спеціалізована вчена рада теж складається з 7 членів, але виходячи з норми третього абзацу п. 8 проєкту «Порядку...», що «у складі разової спеціалізованої вченої ради не менше двох вчених повинні мати ступінь

доктора наук (один з рецензентів, один з опонентів), то можна зробити висновок, що вона може складатися не менше, ніж з двох докторів наук та п'яти кандидатів наук (докторів філософії).

Серед новел також вартують уваги ті норми, які свідчать про розширення автономії ЗВО (наукової установи) в цьому питанні. Зокрема, порядок формування складу спеціалізованої вченої ради та організації її роботи визначається відповідним закладом вищої освіти (науковою установою) та затверджується його вченою радою. НАЗЯВО ж інформується про склад спеціалізованої вченої ради або зміни до такого складу у строки, встановлені цим Порядком (п. 5. проєкту «Порядку»). Крім цього, ЗВО (науковим установам) надано право видавати диплом про здобутий відповідний ступінь, але за умов, що він відповідатиме затвердженому МОН змісту диплома, а інформація про видання відповідного диплому обов'язково вноситиметься ЗВО, крім вищих військових навчальних закладів, до Єдиної державної електронної бази з питань освіти (п.3. проєкту «Порядку»).

Щодо визначення тематичного змісту наукового досягнення та профілю спеціалізованої вченої ради, то слід зазначити, що тут немає необхідної чіткості: в проєкті використовуються такі поняття, як «галузь знань», «спеціальність», «спеціалізація», які в наявній нормативно-правовій базі не мають однозначного тлумачення. Зокрема, перелік наукових спеціальностей визначається чинним ще наказом МОНмолодьспорт України від 14.09.2011 р. (в редакції від 15.05.2015 р.) [3], де шифр «галузі науки» позначається двома цифрами, наприклад, «юридичні науки» – 12, а спеціальності – шістьма, наприклад: 12.00.01 – Теорія та історія держави і права; історія політичних і правових учень. В 2015 році Постановою Кабінету Міністрів України був затверджений перелік галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти [4]. За цим документом в сфері юриспруденції визначено *галузь знань* «08 – Право», спеціальність: «081 – Право»; «082 – Міжнародне право». Спираючись на це, алогічне, на нашу думку, визначення галузі знань та спеціальностей Міністерство освіти і науки України своїм наказом від 28 грудня 2018 р. затвердило «Примірний перелік та опис предметних напрямів досліджень в межах спеціальності «081 – Право» [5]. Згідно цього переліку замість шифру спеціальності 12.00.00 має використовуватись шифр 081 «Право», в межах спеціальності якої виокремлюються предметні напрями досліджень, котрі є вдосконаленим переліком спеціальностей 12.00.00. Якщо брати до уваги, що в межах цих спеціальностей також немає ясності зі «спеціалізаціями» (офіційно закріплених правових спеціалізацій зараз немає. – С.Б.), то виходить, що суперечлива нормативно-правова база породжує низку проблем в процесі атестації науково-педагогічних (наукових) кадрів. Ці проблеми пов'язані, по-перше, з тим, що виникнуть труднощі при формуванні спеціалізованих вчених рад, адже вони мають формуватися за спеціалізаціями; по-друге, з ідентифікацією тематичного змісту публікацій майбутніх членів спеціалізованої ради; по-третє, з фіксацією в дипломі отриманої здобувачем кваліфікації у відповідній галузі, спеціальності та спеціалізації.

Ясності в цьому питанні вимагають також норми, закріплені в п. 9

«Порядку», в якому розширюються можливості «для захисту наукового дослідження, яке базується на дослідженні в межах двох або більше галузей знань (спеціальностей, спеціалізацій)...». Це нововведення вважаємо позитивним, адже в сучасних умовах саме міждисциплінарність в науковій сфері має найбільшу перспективу. З іншого боку, той факт, що при такому міждисциплінарному захисті наукового досягнення спеціалізована вчена рада має збільшуватись на два опоненти – для атестації здобувача наукового ступеню доктора наук, та одного – для атестації здобувача наукового ступеню доктора філософії за кожну додаткову галузь знань (спеціальність, спеціалізацію), вказує, на нашу думку, на не досить раціональне збільшення кількості опонентів. Наприклад, для захисту наукового досягнення на ступень доктора наук має бути чотири опонента за першою спеціальністю (спеціалізацією) та два за другою спеціальністю (спеціалізацією), тобто шість опонентів, а якщо три спеціальності (спеціалізації), то вісім опонентів і т. д.

Отже, якщо оцінити запропонований НАЗЯВО проєкт «Порядку», то в цілому він заслуговує на позитивну оцінку як такий, що сприяє значному спрощенню порядку формування спеціалізованих вчених рад та захисту наукових досягнень здобувача, посиленню фахових вимог і, відповідно, якості кадрового потенціалу спеціалізованих вчених рад, зменшенню бюрократичних процедур (в проєкті жодного разу не згадується термін «автореферат», відповідно, і відгук на автореферат, значно спрощена процедура об'яви про захист тощо), зростанню рівня автономності закладів вищої освіти (наукових установ), певної «лібералізації» підходів щодо публікацій як членів спецрад (голови, рецензентів, опонентів), так і здобувачів. Мова йде про можливість такої публікації не тільки, як раніше категорично пропонувалося, у рецензованих фахових виданнях, включених до міжнародних баз Scopus або Web of Science Core Collection, а й у вітчизняних фахових виданнях (справді кількість останніх мають бути у кілька разів більше). Для юридичної науки це дуже актуально, адже в силу її «замкненості у межах державних кордонів», вона не викликає зацікавленості у цих авторитетних видань.

Проблемою зазначеного проєкту «Порядку», як зазначалося вище, є проблема фахової ідентифікації отриманої здобувачем кваліфікації. Для юридичної науки це ускладнюється наявністю додаткових нормативних актів («Примірний перелік та опис предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 «Право»), які не вирішують, а навпаки, «заплутують» ситуацію. Оскільки згідно останнього абзацу п. 5 проєкту «Порядку» НАЗЯВО, за поданням відповідної Галузевої експертної ради (у нашому випадку юридичної. – С.Б) у межах галузей знань може встановлювати окремі вимоги, було б доцільно, щоб Галузева експертна рада з юридичних наук дала б свої пропозиції щодо цієї фахової ідентифікації, особливо в площині «спеціальність» – «спеціалізація».

Список використаних джерел

1. Проект «Порядку присудження наукових ступенів доктора наук і доктора філософії спеціалізованими вченими радами закладів вищої освіти (наукових

установ)». URL: https://naqa.gov.ua/wp-content/uploads/2020/02/проект_Порядок-присудження-наукових-ступенів.pdf

2. Порядок присудження наукових ступенів : Постанова Кабінету України від 24 липня 2013 р. № 567: станом на 05.03.2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/567-2013-%D0%BF>

3. Про затвердження Переліку наукових спеціальностей: Наказ МОНмолодьспорт України від 14.09.2011 № 1057 в редакції від 15.05.2015 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1133-11>

4. Про затвердження переліку галузей знань і спеціальностей, за якими здійснюється підготовка здобувачів вищої освіти : Постанова Кабінету Міністрів України від 29 квітня 2015 р. № 266: станом на 11.02.2017 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/ru/266-2015-%D0%BF>

5. Примірний перелік та опис предметних напрямів досліджень в межах спеціальності 081 «Право» : Наказ Міністерства освіти і науки України від 28 грудня 2018 р. № 1477. URL: <https://mon.gov.ua/ua/npa/pro-zatverdzhennya-primirnogo-pereliku-ta-opisu-predmetnih-napryamiv-doslidzhen-v-mezhah-specialnosti-081-pravo>

Буткевич Ангеліна Вікторівна,

студент за ОР «Бакалавр»

юридичного факультету

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка

Науковий керівник:

Теремцова Ніна Володимирівна,

доцент кафедри теорії права та держави

юридичного факультету

Київського національного університету

імені Тараса Шевченка,

кандидат юридичних наук

ПИТАННЯ СОЦІАЛЬНОЇ СПРАВЕДЛИВОСТІ: ПРИНЦИП РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ПОЛІТИКИ ДЕРЖАВИ (ТЕОРЕТИЧНИЙ АСПЕКТ)

Соціальна справедливість – це узагальнена моральна оцінка суспільних відносин, і один із основних загальнолюдських соціальних ідеалів, конкретне розуміння та зміст якого змінювалося протягом історії. При визначенні соціальної справедливості найчастіше її співвідносять із соціальною рівністю, і в цьому контексті соціальна справедливість розуміється як міра рівності і нерівності в розподілі матеріальних і духовних благ у суспільстві, статусів і